

Lausunto

15.01.2021

Asia: VN/20692/2020

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi yleisvaarallisten tartuntatautien torjumista rangaistusten täytäntöönpanossa koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lakiesitys on erittäin tarpeellinen, jotta saadaan riittävän täsmällinen säädöspohja rajoitustoimenpiteitä varten COVID19 jatkuessa tai tulevaisuudessa uuden mahdollisen yleisvaarallisen tartuntatautiepidemian varalta. Esityksen lähtökohta, jossa Vankiterveydenhuollon yksikkö päättäisi rajoitustoimenpiteiden tarpeellisuudesta, on kannatettava. Samoin on loogista, että rajoitusten tarkemmasta sisällöstä päättäisi Rikosseuraamuslaitos täytäntöönpanoviranomaisena. On myös perusteltua, että Vankiterveydenhuoltoa tulee kuulla eri rajoitustoimenpiteitä tai niiden lopettamista harkittaessa. Vankiterveydenhuollon yksikön päätöksenteko ja rajoitusten välttämättömyyden arvioiminen edellyttävät aktiivista yhteydenpitoa ja oikea-aikaisia toimenpiteitä Rikosseuraamuslaitoksen ja tarvittaessa yksittäisten vankiloiden kanssa.

Esityksen mukaan rajoituspäätöksiä arvioitaisiin kuukauden jaksoissa. Lyhyt jakso on perusteltu vankien ja yhdyskuntaseuraamusten suorittajien näkökulmasta, koska tällöin tarkka rajoitusaika on tiedossa. Viranomaisten tulee tällöin tehdä tilanearviota tiiviisti ja tarvittaessa muuttaa rajoitustoimenpiteitä muuttunutta tilannetta vastaavasti.

Vankien tiedonsaanti rajoitustoimenpiteistä

Keskeistä on vankien ja myös yhdyskuntaseuraamusten suorittajien riittävä tiedonsaanti mahdollisimman nopeasti. Säätiö pitää tärkeänä, että yleisvaaralliseen tartuntatautiin liittyvät rajoitukset, jotka kategorisesti rajoittavat kaikkien vankien oikeuksia, perustellaan ja tiedotetaan vangeille hyvin. Lakiesityksessä onkin otettu kantaa tähän konkretiaan esittämällä, että rajoituspäätökset tulee antaa tiedoksi vangeille myös esimerkiksi kuuluttamalla. Kuuluttamisen lisäksi paras tapa on vangeille jaettava moniste, jossa selkeästi ilmaistaan rajoitustoimet ja niiden

perusteet sekä rajoitusten päättäjätaho. Tiedottamisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota moni- ja selkokielisyyteen. Monissa avovankiloissa järjestettiin vuonna 2020 myös tiedotustilaisuuksia, jolloin vangeilla oli mahdollisuus lisäksi kysyä rajoituksista. Tämä on jatkossakin hyvä toimintatapa. Myös henkilökunnan riittävä informointi on tärkeää, jotta he osaavat antaa oikeaa tietoa. Olennaista on myös, että vangeilla on mahdollisuus tavoittaa henkilökuntaa. Lisäksi on syytä huomioida vankien sekä heidän läheistensä tiedontarve rajoitusten jatkumisesta. Tällä hetkellä Rikosseuraamuslaitos on nettisivuillaan antanut tietoa yleisellä tasolla. Mikäli rajoituksia tehtäisiin yksittäistä vankilaa koskien, olisi tällaisestakin hyvä olla läheisiä varten saatavilla tietoa esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen nettisivuilla.

Rajoituksista päättäminen

Esityksen mukaan rajoituksista päättäisi pääasiassa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö. Tämä selkiyttäisi merkittävästi tilannetta, joka koronarajoitustenannon osalta on osin ollut epäselvä vuoden 2020 aikana. Vangeilta tulleissa yhteydenotoissa ilmeni, että monilla vangeilla oli epäselvyyttä rajoitusten antajasta: oliko rajoituspäätöksen antaja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö vai vankilan johtaja ja mikä osa rajoituksista oli annettu keskushallinnosta ja mikä osa oli vankilassa päätettyä.

Esityksestä jää epäselväksi, onko keskushallinnolla kuitenkaan edellytyksiä tehdä yksittäistä vankilaa tai osastoa koskevia rajoituspäätöksiä ilman, että laitoksen johto tosiasiallisesti vastaa rajoitusten sisällöstä, erityisesti tilanteessa, jossa rajoituksia kohdennettaisiin vain yhdelle osastolle. Esityksessä on mahdollisuus delegoida päätösvaltaa vankilan johtajalle kiireellisissä tilanteissa ja muissa tilanteissa keskushallintoyksikön on varattava tilaisuus vankilan johtajalle esittää näkemyksensä.

Tällä hetkellä on vireillä Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistusta koskeva lakiesitys. Onko päätösvalta jatkossa keskushallinnon sijasta operatiivisen vastuun alueen johtajalla vai jollakulla muulla?

Yhteydenpito läheisiin

Esityksen mukaan rajoitustoimet voisivat koskea vankilan toimintoja, vankien tapaamisia ja vankien poistumislupia. Ehdotetut rajoitustoimenpiteet merkitsivät vankien oikeuksiin merkittäviä rajoituksia ja vähentäisivät huomattavasti vankien mahdollisuuksia tavata läheisiään ja pitää muutoinkin yhteyttä vankilan ulkopuolelle. Tapaamisten ja poistumislupien rajoittaminen vuonna 2020 aiheutti kuukausien katkon vankien ja läheisten tapaamisiin, mitä vankiloissa kompensoitiin videopuhelumahdollisuuksia lisäämällä. Voimassa olevan lain mukaan tapaamisia ja poistumislupia koskevia päätöksiä olisi pitänyt tehdä vankikohtaisesti, mutta käytännössä vankeja ohjattiin laitoksissa olemaan hakematta poistumislupia ja tapaamisia. Annetuissa päätöksissä kielteisen päätöksen peruste oli kaikilla sama (WHO:n ohjeistus COVID19:sta, yleisvaarallinen tartuntatauti),

jolloin yksilökohtaista harkintaa ei tehty. Erityisen suurta ahdistusta vankien keskuudessa aiheutti lasten tapaamismahdollisuuksien katoaminen (joissakin laitoksissa toki näitä myös jonkin verran myönnettiin).

Esityksessä on tavoite vankien videopuhelumahdollisuuksien joustavoittamisesta tapaamisia ja poistumislupia rajoitettaessa. Joustavuudella on ilmeisesti tarkoitettu sitä, että vanki saisi mahdollisuuden soittaa videopuheluita nykyistä laajemmalle joukolle läheisiä. Kevään 2020 koronarajoitusten yhteydessä ilmeni, ettei Rikosseuraamuslaitoksella ollut vielä riittävästi laitteita – onko tilanne nyt korjaantunut? Suljetuissa vankiloissa tapaamisten korvaaminen videopuheluilla johti siihen, että puhelut olivat hyvin lyhyitä (15 minuuttia). Tapaamisten korvaaminen videotapaamisilla vaatii myös henkilökuntaa. Voidaanko luottaa siihen, että henkilökuntaa on tähän tarkoitukseen riittävästi epidemiatilanteessa (jolloin henkilökunnan sairauslomia oletettavasti on enemmän)? Videopuhelut toteutetaan vankiloiden aikataulujen puitteissa, jotka eivät ole kaikille läheisille sopivia esimerkiksi töiden tai lasten koulunkäynnin vuoksi. Kaikille läheisille videopuhelut eivät myöskään ole luonteva yhteydenpitotapa tai heillä ei ole tarvittavia laitteita käytettävissä. Pienten lasten (vauvat, taaperot) kohdalla videopuhelu ei ole lapsen kehitystason sekä kiintymyssuhteen rakentamisen kannalta paras mahdollinen ratkaisu.

Olisikin tärkeää, että tapaamisia ja poistumislupia ei pyritäisi ”korvaamaan” vain videopuheluilla, vaan huomioitaisiin muut mahdollisuudet joustaa – esimerkiksi lisättäisiin mahdollisuutta tavallisten puhelujen soittamiseen suljetuissa vankiloissa. Esityksessä on katsottu, että rajoituksia toteutettaessa vankilan päiväjärjestyksen päivittämistarvetta tulee arvioida. Voisiko tässä yhteydessä esimerkiksi joustavoittaa puhelinaikoja, jos toimintoja ei juurikaan ole? Jos toimintoja rajoitetaan ja sellissä oloaika pitenee, olisi hyvä olla muutakin joustoa kuin mahdollisuus videopuheluun. Avolaitosvangit ovat usein tuoneet esiin, että oman älypuhelimien haltuun antamisella voitaisiin joustavoittaa yhteydenpitoa läheisiin rajoitusten aikana. Harkintaa tulisi käyttää myös siinä, voisiko tapaamisia järjestää turvallisesti esimerkiksi pleksilasin erottaessa tapaajan/tapaajat ja vangin. Avolaitoksissa on mahdollista järjestää tapaamisia myös ulkona. Kriminaalihuollon tukisäätiö katsoo, että yksityiskohtaisissa perusteluissa (VL 3 luku 6 §) tulisi mainita myös muita mahdollisia tapaamisia ja poistumislupia kompensoivia yhteydenpitotapoja kuin videoyhteydet.

Säätiö pitää erittäin myönteisenä sitä, että lakiesityksessä on huomioitu lasten oikeus pitää yhteyttä vanhempansa sekä rajoitustoimenpiteiden vaikutusten tarkastelemista myös lasten kannalta. Lapsen edun näkökulmasta olisi perusteltua, että lapsen mahdollisuus tavata vankilassa olevaa vanhempansa turvattaisiin ja että tästä tulisi maininta yksityiskohtaisiin perusteluihin (VL 21 a luku 2 §, rajoitustoimenpiteitä on yksilöitävä riittävällä tarkkuudella).

Erityisesti pienten lasten, myös muiden kuin vankilassa vanhemman mukana olevien tai alaikäisten vankien, kohdalla tulee harkintaa tapaamisten rajoittamisesta tehdä aidosti yksilöllisellä harkinnalla (esimerkiksi poistumislupa omalla autolla lapsen tapaamiseen järjestön ylläpitämään tapaamispaikkaan).

Vankiloiden videopuhelukäytännöissä on merkittäviä eroja. Keskushallintoyksikössä on laadittu yhteisiä Skype-ohjeita, mutta onko niistä apua videopuhelukäytäntöjen eroavaisuuksiin?

Rajoitustoimien vaikutus vankien saamaan tukeen henkilökunnalta

Vuoden 2020 koronarajoitukset tarkoittivat, että ainakin osassa laitoksia vankilan henkilökunta ja vangit olivat keskenään vähemmän tekemisissä. Avovankiloissa monet työntekijät siirtyivät etätöihin, jolloin yhteydenpitovälineenä vankien kanssa oli puhelin. Käytäntöjen puuttuessa vangit kertoivat monista ongelmista: puhelukustannuksia asioiden hoidosta siirtyi vangille, vankilan henkilökuntaa oli vaikea tavoittaa ja tieto ei kulkenut. Asioiden hoitaminen puhelimitse oli osalle hyvin hankalaa. Ongelmat lisäsivät rajoitustoimien aiheuttamaa haittaa vangeille ja vaikeuttivat asioiden hoitoa ja mm. valvotun koevapauden ja vapautumisen valmistelua. Olisi tärkeää ottaa myös tämäntyyppiset ongelmat huomioon lakia säädettäessä ja sovellettaessa.

Täytäntöönpanon aloittamisen lykkääminen

Esityksessä ehdotetaan, että oikeusministeriö voisi rajoittaa nykyistä laajemmin asetuksella vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanon aloittamista, jos se olisi rangaistusten asianmukaisen ja turvallisen täytäntöönpanon turvaamiseksi välttämätöntä. Lakiesityksessä on huomioitu, että lyhyiden tuomioiden täytäntöönpanon rajoittamisesta valtioneuvoston asetuksella seuraa ruuhkaa, johon on varauduttava ennalta. Esityksessä ei ole kuitenkaan osoitettu tähän lisäresursseja Rikosseuraamuslaitokselle eikä vankiterveydenhuollolle. Syksyllä 2020 nousi joidenkin vankiloiden käyttöaste yli sadan prosentin ja lyhytaikaisia paljon henkilökuntaa työllistäviä vankeja tuotiin myös laitoksiin, joissa yleensä on pitkäaikaisvankeja. Vankilaan tulevat olivat selvästi aiempaa huonokuntoisempia, kun täytäntöönpano oli lykkääntynyt epidemian vuoksi.

Muuta

Esityksessä on otettu esiin, että rangaistusajan suunnitelman toteuttaminen vaikeutuu rajoitustoimenpiteiden seurauksena. Kun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen vaikuttaa moniin vangin oikeuksiin, on tärkeää, että tämä huomioidaan jatkossa esimerkiksi vangin hakiessa laitossiirtoa. Vankiloiden omaa ohjelmatoimintaa tulee järjestää vastaavissa tilanteissa etäyhteyksin samoin kuin ulkopuolistenkin tahojen kanssa tehtävää toimintaa, jotta edes osa toiminnoista voitaisiin turvata poikkeusolossa.

Lapsivaikutusten arviointia tulisi tehdä muussakin Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa, mutta erityisesti perusoikeuksia rajoittavien toimenpiteiden kohdalla arviointi on keskeistä.

Säätiö pitää hyvänä, että rajoitustoimenpiteisiin on muutoksenhakuoikeus.

Yhdyskuntaseuraamusten osalta on tarpeellista säilyttää yksilöllinen päätös, koska vaikutukset voivat olla merkittäviä (esim. rangaistuksen muuntaminen vankeudeksi).

Sunikka Sanna
Kriminaalihuollon tukisäätiö